

بررسی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در خانوارهای کشاورز در ولایت بلخ

بصیر احمد مرادی^۱، ساجده زمانی^۲

^۱ دانشجوی دانشکده اقتصاد دانشگاه آریا (نویسنده مسئول)

^۲ استاد دانشکده اقتصاد دانشگاه آریا

چکیده

امنیت غذایی نخستین اصل و از شرطهای لازم برای حفظ صحت و سلامتی افراد جامعه محسوب گردیده؛ تا افراد بتوانند نقش کلیدی خود را به عنوان عنصر اصلی توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایفا کنند (جمینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۳). با توجه به اهمیت موضوع مطالعه حاضر صورت گرفته است. این تحقیق از نظر میزان کنترل متغیرها، غیر آزمایشی و توصیفی، از نظر روش جمع آوری داده ها، میدانی و در نهایت از لحاظ قابلیت تعمیم یافته ها، از نوع پیمایشی به شمار می آید. جامعه آماری تحقیق حاضر را سرپرستان خانواده ها در ولایت بلخ تشکیل می دهد. روش نمونه گیری تحقیق حاضر تصادفی ساده بوده که با استفاده از فرمول کوکران ۲۱۰ تن انتخاب گردید. نتایج پژوهش نشان داد که عوامل سیاستی- مقرراتی بیشترین تأثیر را بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ داشته و آنچه مسلم است، تدوین و اجرای سیاست ها و مقررات حمایتی دولت در راستای افزایش درآمد و به تبع امنیت غذایی خانواده ها ضروری است. پس از عوامل سیاستی- مقرراتی، عوامل اقتصادی دارای بیشترین تأثیر بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ بودند. عوامل آموزشی- اطلاعاتی از دیگر عوامل تأثیرگذار بر امنیت غذایی خانواده ها بودند. عوامل جغرافیایی یکی دیگر از عواملی بودند که اثر معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها داشتند. آخرین عامل که ضعیف ترین تأثیر را بر وضعیت امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ داشت، عامل خانوادگی است.

واژه های کلیدی: امنیت غذایی، تنوع غذایی، توزیع درآمد، قیمت غذا، ولایت بلخ.

مقدمه

از دیدگاه توسعه، یکی از اصلی ترین کارکردهای بخش کشاورزی در فرآیند رشد و توسعه کشور تأمین غذا برای افراد جامعه است. که این موضوع در سالهای اخیر به دلیل افزایش جمعیت و در نتیجه نیاز بیشتر به منابع غذایی، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که نقش تغذیه در بهبود صحت و سلامت، افزایش کارایی افراد و به طور کلی ارتباط آن با توسعه در پژوهش های وسیع جهانی به اثبات رسیده است، به نحوی که حتی از جمله هدف های مهم توسعه نیز ریشه کنی فقر و گرسنگی و توجه به امنیت غذایی قلمداد شده است (جزئی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰). در یک جمله ساده، امنیت غذایی به وضعیتی اطلاق می گردد که مردم در حین زندگی شان احساس گرسنگی و یا ترس از گرسنگی نداشته باشند. امنیت غذایی یکی از مهمترین وجوه سلامت و امنیت انسانی، بوده و فقدان آن به معنای به خطر افتادن امنیت برای انسان هاست.

بررسی ها نشان می دهد در حال حاضر در سراسر جهان، صدها میلیون نفر وجود دارند که سطح قابل قبولی از امنیت غذایی ندارند؛ همچنین خطر جدی برای تغذیه بیش از ۹ میلیارد نفر در سال ۲۰۵۰ وجود دارد. برای پاسخگویی به نگرانی های موجود، معاون دبیر کل فائو اعلام کرد برای برطرف کردن تقاضای فزاینده مواد غذایی، باید تولیدات کشاورزی، ۷۰ فیصد در سراسر جهان و حدود ۱۰۰ فیصد در کشورهای در حال توسعه افزایش یابد. شواهد نشان می دهد که ناامنی غذایی در کشورهای در حال توسعه شدت بیشتری داشته و به تدریج این کشورها را تحت تأثیر قرار می دهد. بر اساس برآورد فائو، حدود ۹۸ فیصد افرادی که در جهان با ناامنی غذایی و سوء تغذیه مواجه می باشند در کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند و بیشترین تعداد افرادی که با سوء تغذیه مواجه هستند، در آسیا و اقیانوسیه ساکن بوده و همچنین، بیشترین نسبت به نرخ سوء تغذیه در کشورهای جنوب صحرای افریقا وجود دارد (جمینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۴).

پیشینه تحقیق

تا کنون مطالعات مختلفی در زمینه شناسایی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در سطح خرد و کلان صورت گرفته است. صفرپور و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی تحت عنوان بررسی وضعیت امنیت غذایی و شناسایی عوامل مرتبط با آن در ولسوالی های بندر انزلی پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که ۵۱٪ دارای ناامنی غذایی هستند. ناامنی غذایی با سطح اقتصادی خانواده، تعداد افراد شاغل خانواده، تعداد فرزندان، سطح تحصیلات سرپرست خانوار و مالکیت منزل رابطه معنی داری دارد (صفرپور و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۲).

Babatund & Qaim در سال ۲۰۱۰ به بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای کشور نایجریه پرداختند. در این مطالعه نیز مقدار انرژی دریافتی به عنوان شاخصی از امنیت غذایی مدنظر قرار گرفت. نتایج نشان داد بعد خانوار، سن و تحصیلات سرپرست خانوار، اثر منفی و معناداری بر امنیت غذایی خانوارها دارد. همچنین، اثر متغیرهای جنسیت سرپرست، اندازه مزرعه، درآمدهای کشاورزی و غیر کشاورزی بر امنیت غذایی مثبت است (Babatund & Qaim, 2010: 309).

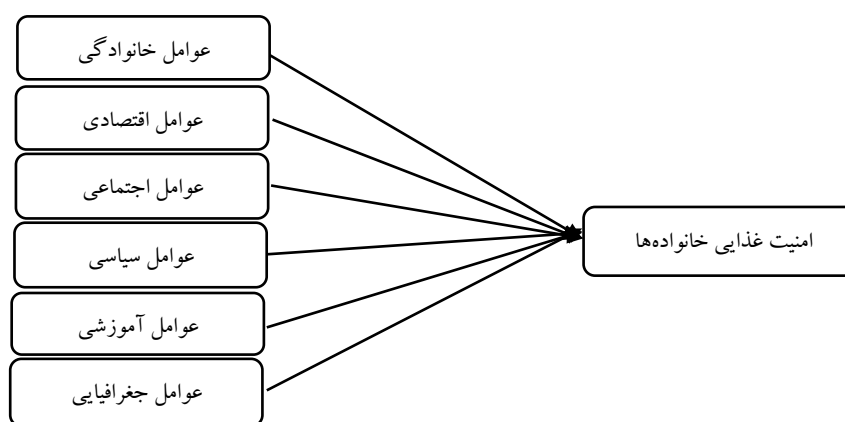
نتایج تحقیق احمدی فیروز جانی و همکاران (۱۳۹۵) نیز نشان می دهد که خانوارهای روستایی در مقایسه با خانوارهای شهری از سطح امنیت غذایی پایین تری برخوردار بوده و آسیب پذیری آنها نسبت به ناامنی غذایی بیشتر است (احمدی فیروز جانی، ۱۳۹۵:).

مهرابی بشرآبادی و اوحدی (۱۳۹۳) در بررسی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در ایران، ابتدا شاخص کلی امنیت غذایی برای خانوارهای شهری و روستایی و سپس شاخص های قیمت غذا، تنوع زراعی در الگوی کشت و حمایت دولتی از بخش کشاورزی محاسبه گردیده است. سپس با استفاده از رویکرد جوهانسون-جوسلیوس به این نتیجه رسیدند که متغیرهای تنوع زراعی،

درآمد سرانه و واردات محصولات کشاورزی تأثیر مثبت و معنی دار و متغیرهای ضریب جینی و سیاست های حمایتی دولت از بخش کشاورزی اثر منفی و معنی دار بر امنیت غذایی خانوارهای شهر و روستایی اثر مثبت و در مناطق شهر اثر منفی بر امنیت غذایی دارد (مهرابی، ۱۳۹۳:).

رستمی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه ای عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانواده های روستایی روستای کرناچی کرمانشاه را مورد بررسی قرار داده اند. نتایج این تحقیق حاکی از آن بود که از مجموع ۱۰۰ خانواده روستایی مورد مطالعه، ۶۸٪ خانواده دچار ناامنی غذایی بودند و بین وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده های مورد مطالعه با امنیت غذایی آنها رابطه معنی داری وجود داشت. همچنین، بین امنیت غذایی خانواده با میزان درآمد ماهانه خانواده، جایگاه شغلی پدر، میزان تسهیلات زندگی، سطح سواد مادر و بعد خانواده رابطه مثبت و معنی دار وجود داشت (رستمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲۰).

مدل مفهومی تحقیق

براساس مدل مفهومی تحقیق، فرضیه های این تحقیق شامل موارد زیر می شوند:

- فرضیه اول: عوامل خانوادگی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند؛
- فرضیه دوم: عوامل اقتصادی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند؛
- فرضیه سوم: عوامل اجتماعی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند؛
- فرضیه چهارم: عوامل سیاسی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند؛
- فرضیه پنجم: عوامل آموزشی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند؛
- فرضیه ششم: عوامل جغرافیایی اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ دارند.

روش تحقیق

به لحاظ روش شناختی، این تحقیق از نظر میزان کنترل متغیرها، غیر آزمایشی و توصیفی، از نظر روش جمع آوری داده ها، میدانی و در نهایت از لحاظ قابلیت تعمیم یافته ها، از نوع پیمایشی به شمار می آید. جامعه آماری تحقیق حاضر را سرپرستان خانواده ها در ولایت بلخ تشکیل می دهد. روش نمونه گیری تحقیق حاضر تصادفی ساده بوده که با استفاده از فرمول کوکران ۲۱۰ تن انتخاب گردید.

یافته‌ها:

جدول (۱) نتایج مربوط به تحلیل عاملی تأییدی

ماتریس همبستگی بین متغیرهای پنهان							شاخص های روایی و پایایی		متغیرهای پنهان
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	پایایی ترکیبی	میانگین واریانس استخراج شده	
						۰.۷۳۲	۰.۸۸۸	۰.۵۳۶	(۱) امنیت
					۰.۸۳۷	۰.۳۶۱	۰.۹۲۱	۰.۷۰۱	(۲) عوامل خانوادگی
				۰.۸۴	۰.۳۱۸	۰.۶۱	۰.۹۰۵	۰.۷۰۶	(۳) عوامل اقتصادی
			۰.۸۵	۰.۴۴۸	۰.۴۷۸	۰.۴۳۱	۰.۹۲۶	۰.۷۲۲	(۴) عوامل اجتماعی
		۰.۸۲۱	۰.۵۴۲	۰.۵۴۱	۰.۳۸	۰.۶۴۹	۰.۹۲۵	۰.۶۷۳	(۵) عوامل سیاسی
	۰.۷۷۳	۰.۳۳۲	۰.۲۵۶	۰.۴۷۳	۰.۱۱۱	۰.۴۸۴	۰.۸۷۱	۰.۵۹۸	(۶) عوامل آموزشی
۰.۸۲۴	۰.۳۸۲	۰.۴۷۷	۰.۳۷۵	۰.۴۵۶	۰.۲۲۳	۰.۵۲۸	۰.۸۹۴	۰.۶۸	(۷) عوامل جغرافیایی

*اعداد گزارش شده در قطر جدول مقادیر مجذور اوسط واریانس استخراج شده هر متغیر پنهان هستند.

در خصوص روایی همگرا، با توجه به اینکه مقدار میانگین واریانس استخراج شده برای تمامی متغیرهای پنهان در مدل اندازه گیری بزرگتر از ۰.۵ بود، از این رو، ابزار تحقیق دارای روایی همگرایی مناسبی بود. به همین ترتیب، در مورد روایی تشخیصی نیز از آنجایی که مقادیر مجذور میانگین واریانس استخراج شده هر متغیر پنهان بزرگتر از مقادیر همبستگی بین متغیرهای پنهان به صورت دو به دو بود. بنابر این ابزار تحقیق از روایی تشخیصی مناسبی برخوردار بود.

نتایج نشان داد که اوسط سن پاسخ دهندگان در حدود ۴۵،۳ سال بوده و بیشتر ۲۶٪ آنها در دامنه سنی بین ۴۰ الی ۴۰ سال قرار داشتند. با توجه به نتایج کسب شده، ۹۲،۹ فیصد از پاسخ دهندگان را مردان و تنها ۷،۱ فیصد از آنها را زنان روستایی تشکیل دادند. از لحاظ سطح سواد اکثر پاسخ دهندگان فاقد سواد بودند.

جدول (۲) توزیع فیصدی پاسخ دهندگان برحسب تعداد وعده های غذایی روزانه آنها

ردیف	تعداد وعده های غذایی	فراوانی	فیصدی
۱	یک بار	۵۰	۲۳،۸
۲	دو بار	۲۰	۹،۵
۳	سه بار	۱۲۰	۵۷،۱
۴	بیش از سه بار	۲۰	۹،۵
	مجموع	۲۱۰	۱۰۰٪

توزیع فیصدی پاسخگویان بر حسب وضعیت تعداد وعده های غذایی روزانه آنها در جدول فوق نشان داده شد. بر اساس نتایج کسب شده، بیشترین فیصدی ۵۷,۱ و ۲۳,۸ فیصد مربوط به پاسخ دهندگان با تعداد وعده های غذایی روزانه سه بار و یک بار بود.

جدول (۳) خلاصه نتایج بدست آمده از مدل ساختاری کلی تحقیق

فرضیه تحقیق	ضریب استندرد شده	خطای استندرد	مقدار تی	سطح معنی داری	نتیجه آزمون
عوامل خانوادگی و امنیت غذایی	۰,۰۹۹	۰,۰۴۰	۲,۴۶۰	۰,۰۱۴	تأیید (۱)
عوامل اقتصادی و امنیت غذایی	۰,۲۲۹	۰,۰۴۶	۴,۹۴۸	۰,۰۰۱	تأیید (۲)
عوامل اجتماعی و امنیت غذایی	۰,۰۱۲	۰,۰۴۷	۰,۲۵۵	۰,۵۰۱	رد (۳)
عوامل سیاستی و امنیت غذایی	۰,۳۴۷	۰,۰۶۲	۵,۵۵۵	۰,۰۰۱	تأیید (۴)
عوامل آموزشی و امنیت غذایی	۰,۱۹۰	۰,۰۴۵	۴,۱۱۵	۰,۰۰۱	تأیید (۵)
عوامل آموزشی و امنیت غذایی	۰,۱۶۴	۰,۰۵۱	۳,۱۹۳	۰,۰۰۱	تأیید (۶)

منبع: یافته های تحقیق

در جدول فوق به غیر از رابطه بین متغیر عوامل اجتماعی و امنیت غذایی، مقادیر تی محاسبه شده برای سایر روابط مورد مطالعه در مدل مفهومی تحقیق ۱,۹۶ بیشتر بود و در نتیجه، فرضیه های شماره ۱، ۲، ۴، ۵ و ۶ مورد تأیید قرار گرفتند؛ در حالی که براساس نتایج تحقیق، فرضیه ۳ تأیید نشده است. به این ترتیب، هر یک از عوامل خانوادگی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی، اطلاعاتی و جغرافیایی دارای اثر مثبت و معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ بودند. در بین عوامل اشاره شده نیز، عوامل سیاستی- مقرراتی و عوامل اقتصادی به ترتیب بیشترین تأثیر را بر متغیر امنیت غذایی داشتند.

نتیجه گیری

نتایج پژوهش نشان داد که عوامل سیاستی- مقرراتی بیشترین تأثیر را بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ داشته و آنچه مسلم است، تدوین و اجرای سیاست ها و مقررات حمایتی دولت در راستای افزایش درآمد و به تبع امنیت غذایی خانواده ها ضروری است. پس از عوامل سیاستی- مقرراتی، عوامل اقتصادی دارای بیشترین تأثیر بر امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ بودند. با توجه به این یافته می توان بیان داشت که خانواده ها با وضع اقتصادی بهتر، از امنیت غذایی بیشتری برخوردار می باشند؛ این امر می تواند ناشی از این موضوع باشد که درآمد بالاتر امکان انتخاب بیشتری در زمینه تهیه غذا را به خانواده می دهد. نتایج تحقیق نشان داد که عوامل آموزشی- اطلاعاتی از دیگر عوامل تأثیر گذار بر امنیت غذایی خانواده ها بودند. عوامل جغرافیایی یکی دیگر از عواملی بودند که اثر معنی داری بر امنیت غذایی خانواده ها داشتند. آخرین عامل که ضعیف ترین تأثیر را بر وضعیت امنیت غذایی خانواده ها در ولایت بلخ داشت، عامل خانوادگی است.

پیشنهادهای

- براساس یافته های تحقیق مبنی بر تأثیر منفی اندازه خانواده بر امنیت غذایی باید برنامه های تنظیم خانواده به نحوی اجرا گردند که با کنترل رشد سریع جمعیت، منجر به کاهش تعداد فرزندان شود تا به موجب آن سرپرست خانواده بتواند برای همه اعضای خانواده تدارکات لازم را فراهم کند.
- برنامه های فقرزدایی باید بر چگونگی ارتقاء درآمد غیر زراعتی کشاورزان از طریق ارائه آموزش به آنان در زمینه کسب و کار غیر زراعتی تمرکز کنند تا منجر به افزایش درآمد آنان و نهایتاً بهبود وضعیت امنیت غذایی گردد.

- حمایت و پشتیبانی های مختلف به ویژه تضمین قیمت محصولات زراعتی و دامی، زمینه را برای بهبود وضعیت غذایی و تغذیه ای خانواده های روستایی فراهم می کند.

منابع

- احمدی فیروزجانی، ع.، شعبانعلی فمی، ح.، مطیعی، ن. و محمدی نصرآبادی، ف. (۱۳۹۵)، تحلیل تغییرات فصلی وضعیت امنیت غذایی خانوارهای کشاورزان خرده پای استان مازندران، فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۲- ۴۱، شماره ۳، صفحات ۵۱۰-۴۹۹.
- جزئی، اکرم؛ لیلا صفا و نفیسه صلاحی مقدم، (۱۳۹۹). مدل یابی عوامل تأثیر گذار بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی در شهرستان زنجان، مجله پژوهش های ترویج و آموزش کشاورزی، سال سیزدهم، شماره ۴، پیاپی ۵۲.
- جمینی، د. امینی، ع.، قادرمرزی، ح/ و توکلی، ج. (۱۳۹۴)، سنجش امنیت غذایی و تعیین کننده گان آن در مناطق روستایی کشاورزان بخش مرکزی شهرستان روانسر، استان کرمانشاه، فصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه ای، دوره ۱۴، شماره ۲، صفحات ۲۴۶-۲۲۵.
- رستمی، ف.، شاهمرادی، م. و بقایی، س. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی (مورد مطالعه: روستای کرناچی، شهرستان کرمانشاه)، فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۵، شماره ۳، صفحات ۷۲۷-۷۲۵.
- صفرپور، محبوبه؛ احمد رضا درستی مطلق و سید مصطفی حسنی؛ فرزانه رنجبر نوشری؛ محبوبه صفرپور؛ میلاد دانشی مسکنونی؛ سمانه عزیزی و آروین کاشانی، (۱۳۹۲)، شیوع و پیامدهای ناامنی غذایی و ارتباط آن با برخی عوامل اجتماعی- اقتصادی، مجله دانش و تندرستی، دوره ۸، شماره ۴، صص ۱۹۸-۱۹۳.
- مهربانی بشرآبادی، ح. و اوحدی، ا. (۱۳۹۳)، بررسی عوامل مؤثر بر امنیت غذایی در ایران، مجله اقتصاد کشاورزی، دوره ۸، صص ۱۱۱-۱۲۱.
- Babatunde, R. O. & Qaim, M. (2010). Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria, Food Policy, 35, 303-311.